
Žáner eseje Andreja Mráza v kontexte slovensko- vojvodinských prepojení¹

Marína Šimáková Speváková

**ŠIMÁKOVÁ SPEVÁKOVÁ, M.: The Genre of an Essay by Andrej Mráz in the
Context of the Slovak-Vojvodina Interconnections
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 64, No. 4, p. 308 – 317**

**Key words: essay, genre, Andrej Mráz,
Yugoslavian (Vojvodina) Slovaks,
dialogue**

The paper deals with the aspects of the genre of the essay titled *Rozhovory o juhoslovenských Slovákoch / Dialogues about Yugoslavian Slovaks* by Andrej Mráz in the context of research into literature written in the interwar period. The goal of the paper is to present the invariant elements and the special features of Mráz's essay as well as to show how inspiring it is in the present. The paper builds on the fundamental studies on essay as a genre by A. Bagin, R. Chmel, P. Valček, M. Horváth as well as the assessment of Andrej Mráz's literary work by A. Matuška, K. Rosenbaum, V. Petřík, O. Čepan. Mráz's essay deserves attention in the context of updating the inter-literary dialogue between Slovakia and Yugoslavia, i.e. Vojvodina. In relation to that the paper shows the special features of Mráz's genre form within the history of the genre in Slovakia. The essay-like elements are also contained in less extensive articles by A. Mráz dedicated to the subject. The bibliography of the works by Andrej Mráz compiled in 1964 is extended by a list of his writings published in Yugoslavian magazines. The essay is considered to be inspiring in the context of developing the Slovak - Vojvodina inter-literary relations. What is also stimulating is Mráz's critical attitude to the efforts to gain a more objective understanding of ourselves and the others.

---

1 Príspevok je individuálnym výstupom v rámci kolektívneho vedeckého projektu *Diskurzív menšinových literatúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, č. 178017, vedúci riešiteľ prof. Dr. Miroslav Dudok, ktoré podporuje Ministerstvo osvety, vedy a technologického rozvoja Srbskej republiky.

Esej ako žáner

Žáneru eseje je venovaná pozornosť v niekoľkých teoretických štúdiách (Bžoch 1966; Bagin 1978; Chmel 1981; Valček 1999; Horváth 2005 a 2011). Genologické výskumy uvedenej formy sa tak zo synchronného, ako aj z diachrónneho hľadiska stretli pri pomerne fluktuáčnom chápaní žánru medzi vedou a beletriou. Vychádzajúc z morfológických premien eseje cez dejiny, ako aj z jej aktuálnej polymorfности, žáner eseje nemožno jednoznačne kategorizovať ani v rámci jednej národnej literatúry. Zhodnúť sa môžeme s tvrdením Miloša Horvátha, že „esej má výraznú interdisciplinárnu až transdisciplinárnu povahu, a teda vykazuje výraznejšie presahy viacerými smermi v oblasti metodológie, komunikológie, publicistiky, štylistiky a literatúry“.² Hybridnosť esejistckej formy môžeme vnímať ako jednu z invariantných zložiek žánru, ktorá pretrváva aj v súčasnosti, s plným vedomím, že sa pri hlbšej analýze každého esejistického textu prejavia špecifické žánrové podoby. V súradniciach invariantnosti žánru a jeho osobitostí budeme identifikovať individuálnosť a aktuálnosť eseje *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch* (1948; 2004)³ Andreja Mráza.

V syntetickej štúdií o premenách slovenského esejistického žánru Rudolf Chmel písal aj o kultúrnohistorickom aspekte eseje Andreja Mráza. V kontexte dejín žánru Chmel uvádza Mráza ako predstaviteľa línie rozvíjania literárnohistorickej a literárnej eseje, na témy všeobecnejšie, kultúrnohistorické a literárnohistorické i jednotlivé.⁴ Chmel zaznamenáva i Mrázove úvahy o Vajanského a Šaldovej eseji⁵ a eviduje ho i ako teoretika žánru. V iných štúdiách venovaných dejinám eseje, ktoré predchádzali Chmelovým, napríklad v štúdiu Albína Bagina,⁶ či v textoch, v ktorých autori uvažovali o historickom aspekte a vývine eseje po Chmelovom prehľade, sa o Mrázovej eseji bližšie nepíše. Miloš Horváth v prehľadnej štúdiu pod názvom *Známa – neznáma esej* (2005), v časti venovanej špecifikám slovenskej eseje, sa popri klasických textoch slovenského esejizmu (Hurbanových, Krčméryho a Matuškových) zmiňuje o esejách Vladimíra Mináča a Milana Rúfusa, ktoré popri Matuškových považuje za najzreteľnejšie varianty slovenskej eseje ako žánru.⁷ Peter Valček konštatuje nedostatočnú osamostatnenosť žánru

---

2 HORVÁTH, Miloš: Spory o eseje a jej miesto v slovenskej kultúre a kultúrnej histórii. In: *Historia nova*, II – 1, dostupné online: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/HinoII-2011-1g.pdf. Cit. 2. 7. 2017.

3 *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch* Mráz pôvodne publikoval v knižnej podobe v roku 1948 v Nakladateľstve Pravda v Bratislave. Esej je opätovne zaradená do prvého zväzku *Vybraných spisov Andreja Mráza* so slovenskou vojvodinskou tematikou, ktoré edične pripravil Vítazoslav Hronec a publikoval v roku 2004 vo vydavateľstve Kultúra v Báčskom Petrovci. Do prvého zväzku vybraných spisov sú okrem uvedenej eseje zaradené Mrázove texty o Jánovi Čajakovi, Gustávovi Maršalovi-Petrovskom. Druhý zväzok *Vybraných spisov Andreja Mráza* dosiaľ nebol publikovaný.

4 CHMEL, Rudolf: *Myslienka a tvar*. Bratislava: Tatran, 1981, s. 20.

5 Tamže, s. 16 a 21.

6 BAGIN, Albín: Vývin eseje v slovenskej literatúre. In: *Studia Academica Slovaca* 7, 1978, str. 25 – 33.

7 HORVÁTH, Miloš: Známa – neznáma eseje. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 56, č. 2, 2005, s. 38.

310 slovenskej eseje pre viaceré kultúrne, historické, politické a sociologické príčiny. Napriek uvedenému, slovenskú esej, vo Valčekovom videní, v minulosti obohatil spisovateľ Jonáš Záborský, kritik Alexander Matuška, spisovateľ Vladimír Mináč, filozof Igor Hrušovský, romanista Jozef Felix, pričom k rozvoju formy prispeli aj iní mladší spisovatelia (uvádza napríklad Rudolfa Slobodu, Františka Štrausa, Danu Podrackú...).⁸

Mrázov vstup do literárneho života

Literárny kritik a literárny historik, univerzitný profesor a akademik SAV Andrej Mráz sa narodil 2. 11. 1904 vo vojvodinskom Báčskom Petrovci v roľníckej rodine. Základnú školu navštevoval v rodisku, v roku 1917 začal študovať na maďarskom gymnáziu v Novom Urbase, v roku 1918 prešiel na gymnázium do Békešskej Čaby. Stredoškolské štúdium ukončil na srbskom gymnáziu v Novom Sade roku 1925, keď opustil územie dnešnej Vojvodiny a odišiel do Bratislavy. Vysokoškolské štúdiá absolvoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1925 – 1929), v roku 1929 získal titul PhDr., stal sa docentom v roku 1938, o rok neskôr mimoriadnym profesorom, v roku 1941 riadnym univerzitným profesorom, titul akademika SAV mu bol udelený v roku 1952.⁹ Do literárneho života vstupoval ako poslucháč vysokoškolského štúdia, ako príslušník mladej generácie, ktorá literárne dozriela po prvej svetovej vojne a vyznačovala sa revolučnou odbojovosťou proti tradícii a tradicionalizmu. Zdieľal literárne a kultúrne ovzdušie s generáciou Mila Urbana, Laca Novomeského a kontinuálne sledoval literárne prejavy mladších generácií. Mrázovým literárnovedným debutom bola literárnohistorická syntéza zo študentských čias o Svetozárovi Hurbanovi Vajanskom (1926),¹⁰ v ktorej sa prejavil jeho kritický postoj tak voči Vajanského konzervativizmu, ako aj k literárnoestetickému hodnoteniu jeho diela.¹¹ Mrázovu prvú vedeckú prácu verejnosť prijala veľmi kriticky, o čom písal Karol Rosenbaum: „*Kritika zaútočila najmä na neúplnosť a nezrelosť v riešení problémov. Oproti stanovisku národných konzervatívcov bol to krok vpred v hodnotení Vajanského a tak isto bol to krok vpred vzhľadom na názory hlasistickej generácie, ktorá podcenila Vajanského spisovateľa a jednostranne poukazovala iba na jeho konzervativizmus.*“¹² V podstate jediný, ktorý vystúpil na obranu Mrázovej literárnovednej prvotiny bol František Votruba, ktorý ju pozitívne ohodnotil v texte, publikovanom v *Slovenskej politike* 1927. V príspevku Votruba napriek naznačeným výhradám ocenil Mrázovu štúdiu nadštandardne vzhľadom na mladické študentské texty, tiež ako dobrý a cenný prínos k štúdiu a oceneniu spisovateľa.¹³ Mráz sa vo svojej neskoršej spisbe nevzdal kritického postoja voči Vajanskému, ktorý vyjadril napríklad aj v prednáške v Martine roku 1946, pri pripomínaní si tridsiateho výročia smrti Vajanského, čím prekvapil organizátorov, očakávajúcich zmierlivejší prejav. V literárnovednej prvotine sa prejavil Mrázov

8 VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2006, s. 91.

9 *Slovenský bibliografický slovník*, IV. zväzok, Martin : Matica slovenská, 1990, s. 232.

10 Práca najprv vyšla v *Slovenskom národe* (1926) a toho istého roku bola publikovaná aj knižne.

11 PETRÍK, Vladimír: K výročiu literárneho historika a kritika Andreja Mráza. In: *Knižnica*, roč. 15, č. 4, 2014, s. 84.

12 ROSENBAUM, Karol: Nedožité jubileum Andreja Mráza. In: *Slovenská literatúra*, roč. 11, č. 6, 1964, s. 558.

13 Pozri tamže.

kritický postoj k minulosti a výrazný zmysel pre kontinuitu a súvislosti, ktorý bude príznačný pre jeho nadchádzajúcu tvorbu.

Literárny vedec Andrej Mráz sa formoval v medzivojnovom období, pre ktoré boli príznačné rozmanité ideové prúdy. Prevládala pozitivistická metóda v interpretácii literárnych diel, ktorá bola podľa Rosenbauma redukovaná na idey, spájané s „dobou“, s filozofickým prúdením domácim a európskym, pričom autori brali veľmi malý ohľad na špecifickosť literárneho umenia.¹⁴ Tiež boli prítomné zahraničné metodológie (stopy Croceho a francúzskych estetikov), potom česká literárna veda, najmä F. X. Šalda a A. Novák. Proti faktografickosti a konzervatívnemu výkladu sa začala stavať impresionistická kritika, a súčasne s ňou na stránkach *Mladého Slovenska*, *Pravdy chudoby* a *Davu* publikovala generácia mladých marxistov.¹⁵ Sám Andrej Mráz sa nehlásil do nijakej skupiny, pre jeho autorský výraz bola príznačná otvorenosť voči novému, ktoré je v súčinnosti so životom. Mráz si uchovával osobitný cit pre sociálnu problematiku, o čom svedčí pozitívne prijatie jednotlivých diel Petra Jilemnického a niektorých davistov.¹⁶ Ako píše Vladimír Petřík, Mrázove ideové postoje sa menili, čo ovplyvňovalo aj jeho hodnotové kritériá. Keď prišiel z Báčskeho Petrovca do Bratislavy na univerzitné štúdiá bol, ako sám spomínal, mladým komunistom.¹⁷ Prejavilo sa to v jeho kritike tradície, v článkoch v *Mladom Slovensku*, kritizoval *Slovenské pohľady* redigované Štefanom Krčmériym, proti tomu pozitívne hodnotil časopis *Prúdy*. Sám bol vtedy za „smelé experimentovanie“ a zmysel literatúry videl v jej „večnom výboji do nových oblastí“.¹⁸ Neskôr sám redigoval *Slovenské pohľady* v rokoch 1932 – 1939 a jeho štúdium slovenskej literárnej minulosti a postoj sa posunuli do nových polôh. Z obdobia tridsiatych rokov je aj Mrázova monografia *Ján Kalinčiak* (1936), kde sa inšpiroval českým štrukturalizmom a všímal si vnútrotextové vlastnosti Kalinčiakovej tvorby. Uvedená monografia je ocenená ako jedna z najlepších Mrázových literárnohistorických prác. Po knihe o Vajanskom vydal Mráz monografiu o Jozefovi Škultéty (1933), v ktorej sa snažil objektívne venovať Škultétyho kritikej a publicisticko-organizačnej práci. Nasledovala kniha *Matica slovenská v rokoch 1863 – 1875* (1935). Po knihe o Kalinčiakovi napísal Mráz ďalšie monografické publikácie: *Literárne dielo Terézie Vansovej* (1937), *Realistický prozaik Ján Čajak* (1944), *Ludovít Štúr* (1948), *Ján Kollár* (1952), *Poprevratové dielo Martina Kukučina* (1953), *Literárny profil Mikuláša Štefana Ferienčíka* (1958) a i. V roku 1948 vyšli Mrázove *Dejiny slovenskej literatúry*. Od roku 1950 sa v literárnej vede eviduje Mrázov príklon k marxizmu. Prvou prácou, ktorá bola podľa dobovej literárnej vedy napísaná marxistickou metódou bola kniha *Spoločenské otázky v predprevratovom románe* (1950). Avšak postupne, ako písal Rosenbaum, u Mráza dochádzalo k návratu k hľadaniu umeleckých hodnôt, ich genézy.¹⁹

Literárnokritická a literárnohistorická činnosť Andreja Mráza sa tradične priraďuje k pozitivistickému mysleniu v slovenskej literárnej vede. Oskár

14 Tamže, s. 557.

15 Tamže.

16 Petřík, c. d., s. 84.

17 Tamže.

18 Tamže.

19 Rosenbaum, c. d., s. 563.

312 Čepan sa vo svojej štúdií o slovenskej literárnej vede v rokoch 1945 – 1966 zmieňuje o „novších prácach Andreja Mráza (*Dejiny slovenskej literatúry*, 1948; *Spoločenské otázky v predprevratovom slovenskom románe*, 1950; *Poprevratové dielo M. Kukučina*, 1953 a iných)“ ako o kombinácii sociologických, politických a kultúrnohistorických hľadísk podľa pozitivistickej modifikácie Jaroslava Vlčka (1860 – 1930).²⁰ Do uvedeného obdobia patrí aj Mrázova esej *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*.

Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch

Alexander Matuška v *Profiloch a portrétoch* venuje pozornosť Mrázovej tvorbe vo všeobecnosti, vyzdvihujúc jeho „zmysel pre tradíciu, kontinuitu, súvislosť“, ktorý ho viedol k „zaraďovaniu, budovaniu hierarchie“.²¹ Zmysel pre kontinuitu v zaznamenávaní kultúrnohistorickej pamäti identifikujeme aj v texte *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. Prvky esejistickosti sa prejavili aj v iných, menej rozsiahlych textoch Mráza, ktoré boli venované problematike juhoslovanských Slovákov, publikovaných vo viacerých časopisoch z medzivojnového obdobia na Slovensku, potom v slovenskom juhoslovanskom časopise *Náš život* a v roku 1947 zverejnil jeden kratší článok v juhoslovanskom spoločensko-politickom týždenníku *Hlas ľudu*.²² Niektoré z týchto textov prebral do *Nového života* redaktor Vítazoslav Hronec v roku 2004, pri zaznamenávaní pamiatky životného jubilea Andreja Mráza, a v tom istom roku edične pripravil už spomenutú monografiu *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch*.

V esejí *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch* identifikujeme spoločensko-politickú, spoločensko-kultúrnu rovinu, ako aj hladinu kultúrnej histórie Slovákov v Juhoslávii od čias ich príchodu na Dolnú zem po druhú polovicu štyridsiatych rokov 20. storočia. Práve v tematizovaní problematiky juhoslovanských Slovákov v širšom kontexte kultúry, spoločenskej a historickej problematiky slovenského národa evidujeme individuálnosť Mrázovho textu v kontexte dejín žánru slovenskej eseje. Tému spracúva prepájaním poznatkov podľa metodologických východísk pozitivizmu, výraznejšie postupom sociologizmu, a subjektívnej, miestami citovej angažovanosti, funkčne prepojenej s vedecko-kritickým odstupom. Tematizovaním minulosti od príchodu Slovákov na Dolnú zem, do priestorov južného Uhorska a dnešnej Vojvodiny, Mráz aktualizuje tému dialógu medzi kultúrou a literatúrou Slovenska a Dolnej zeme, ktorej podnetnosť pociťujeme aj v dnešnom čase.

Literárna esej *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch* Andreja Mráza obsahuje prvky odborného a vedeckého štýlu (opiera sa o historické štúdie

20 ČEPAN, Oskár: Slovenská literárna veda v rokoch 1945 – 1966. In: *Literárne dejiny a literárna veda*. Bratislava : SAV, 2002, s. 145.

21 MATUŠKA, Alexander: Mráz. In: *Profily a portréty*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972, s. 501.

22 Pri evidovaní Mrázových článkov venovaných juhoslovanským Slovákom sme konzultovali *Bibliografiu prác dr. Andreja Mráza*, ktorú zostavili B. Laco a G. Režná (1964). Texty o literatúre v Juhoslávii Mráz publikoval v *Eláne*, *Našom divadle*, *Zborníku na počesť J. Škultétyho r. 1933*, *Národnej obrode*, *Slobodnom rozhlase 1946*, *Slobodnom rozhlase 1948*, *Pravde*, *Slovenskej literatúre*, *Kultúrnom živote*, *Literarii*. Bibliografia však neeviduje Mrázove články, ktoré publikoval v juhoslovanskom *Našom živote* a spomenutý článok v týždenníku *Hlas ľudu*. Texty v *Našom živote* informujú juhoslovanských Slovákov o literatúre na Slovensku a sú dôkazom Mrázovho postoja o potrebe dialógu medzi Slovenskom a Juhosláviiu, ktorý aktualizuje aj v esejí *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. Preto v dodatku na konci tejto štúdie uvádzame bibliografický záznam niekoľkých Mrázových prác z juhoslovanských časopisov.

o dolnozemských Slovákoch) v súčinnosti s prejavmi subjektívnosti publicistického a umeleckého štýlu. V texte sa prelínajú opisy a Mrázove interpretácie kultúrneho a literárneho života juhoslovanských Slovákov, v ktorých sa opiera o vedecké a historické fakty. Keď píše o súčasnosti, Mráz vychádza z vlastnej skúsenosti a poznatkov o živote Slovákov na území vtedajšej Juhoslávie ako aj z poznatkov o dobovom dialógu medzi Slovenskom a Dolnou zemou. Interpretačné aspekty eseje viac inklinujú k vecnej ako k umeleckej próze, nemožno však poprieť prvky umeleckosti. Estetizácia Mrázovej eseje spočíva vo využívaní postupu deskripcie a básnických trópov,²³ zatiaľ čo vedecký prístup zahrnuje kritický pohľad cez objektívnu dištanciu a podklad v historických a sociologických faktoch.

Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch môžeme vnímať ako prejav kultúrnej pamäti, zahrnujúci tak historické poznatky, ale aj nostalgiu za krajinou svojich rodičov, detstva a dospievania. Po absolvovaní Filozofickej fakulty v Bratislave sa Mráz domov nevrátil, ale s rodiskom ho spájali rodinné a citové väzby, o čom písal vo svojich spomienkových knihách (*Čím slovo žilo*, 1967; *Brázdami života*, 1974). V knihe *Brázdami života* napísal: „Nikdy som sa Petrovcu neodcudzil, nikdy som neprestal mať k nemu prítulný, citový vzťah...“²⁴ Mrázovej emocionality sa dotkol aj Matuška v knihe *Profily a portréty*, keď zaznamenal Mrázovo zvítanie sa s otcom: „Keď sme v roku 1946 prišli s výpravou do juhoslovanského Petrovca a medzi tými, ktorí nás v noci čakali, bol aj jeho staručký otec – neviem, koľko rokov ho nevidel – Mráz syn sa s ním zvitával kľčovitým objatím, predstavil nám ho v tme a rozplakal sa ako dieťa.“²⁵ Dva roky po tejto „výprave“ Mráz v úvahách o juhoslovanských Slovákoch nebol sentimentálny. V eseji identifikujeme emocionálny postoj pri konštatáciách o „*nahluchom*“ pokuse o šírenie vedomostí a záujmu o juhoslovanských Slovákov na Slovensku.²⁶ Emocionálny tón však predstavuje výzvu k dialógu, aktualizovanie záujmu o evidovanie a prehodnocovanie slovensko-juhoslovanských stykov. V prezentovaní vlastností krajanov a Slovákov je Mráz kritický, tak voči tým, ktorí sa narodili na etnickom území Slovenska a ľahostajní sú voči vlastnej národnosti, ako aj voči krajanom, ktorých národné cítenie v menšinovom prostredí vidí ako „*exaltované*“, často vyusťujúce v „*nihilizujúce citové a myšlienkové polohy*“.²⁷ Tiež sa zmieňuje o mentalite ľudí, ktorí nežijú vo vlastnom národnom prostredí, v ktorej identifikuje „*mnoho patologických črt*“.²⁸ Cieľom Mráza nie je odsúdiť, ale pochopiť krajanov, zatiaľ čo vo svojich slovenských spoluobčanoch sa usiluje prebudiť hlbší záujem o svoj národ a jeho kultúru za hranicami Slovenska: „*Prehľbiť nám treba myšlienkové rozlohy slovenských ľudí. Prehľbiť a rozšíriť aj tým, čo je naše, naša skúsenosť, naše víťazstvá*

23 Na ilustráciu prvkov umeleckého štýlu uvádzame úryvok: „Tichý júlový večer rozprestrel sa nad dedinou. Široká rovina odpočíva. Do jej ticha zabodne sa zavše zvuk psieho brechtu a hrkotanie oneskoreného sedliackeho voza. Ľudské zvuky utíchli. Práca odpočíva“ (MRÁZ, Andrej: *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. In: *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch*. Výber zostavil, bibliografickú poznámku napísal, menný register zostavil a edične pripravil Vítazoslav Hronec. Báčsky Petrovec : Kultúra, 2004, s. 141).

24 Petrik, c. d., s. 85.

25 Matuška, c. d., s. 500.

26 Mráz, c. d., s.137.

27 Tamže, s. 139.

28 Tamže.

314 *a porážky v osudoch dolnozemských Slovákov. Lebo oni sú časťou nás.*²⁹ A keď ide o dolnozemských Slovákov, Mráz konštatuje, že „*ľudia z Dolnej zeme akosi od detstva mali dva domovy. Dolnú zem a neznáme Slovensko*“.³⁰

Variabilita medzitekstového prepájania sa v danej Mrázovej eseji realizuje v podobe interdisciplinárneho prelínania sa sociologických, historických, kulturologických a literárnych poznatkov v siedmich kapitolách. V duchu pozitivistického sociologizmu vníma človeka a spoločnosť ako produkty pomerov, v akých existujú. Poukazuje aj na dôležitosť vedomia o historickej kontinuite juhoslovan-ských Slovákov, ako aj konštituovania pamäti o nej. Po kulturologicky ladenom úvode, v ktorom prezentoval záujem o národnú problematiku ako súčasť identity krajana a Slováka, v druhej časti eseje Mráz oživuje aspekty minulosti. Venuje sa času od príchodu Slovákov na Dolnú zem, pričom sa priamymi citátmi odvoláva na historické texty od Jozefa Maliaka o okolnostiach a dôvodoch príchodu Slovákov na Dolnú zem (sociálnych a náboženských), ich postupnom osídľovaní jednotlivých častí južného Uhorska (od Békešskej a Čanádskej stolice, po postupné osídľovanie Báčky, Sriemu a Banátu), pričom popisuje aj niekoľko obcí, z ktorých prichádzali zo Slovenska. Mráz konštatuje, že primárnym dôvodom emigrovania slovenského ľudu na Dolnú zem neboli veci náboženské, ale sociálne.³¹ Vedomý si bol sociálnej a kulturologickej rozmanitosti prichádzajúceho obyvateľstva a súhlasil s Maliakovým tvrdením: „*Prišli neboli všetci zrna národa, bolo medzi nimi i mnoho kúkola.*“³² Kapitulu o historickej časti uzaviera konštatáciou o nelineárnosti, špecifickosti a osobitostiach formovania sa dolnozemských Slovákov, ktorá nasvedčuje heterogénnosť prostredia tak v kultúrnom, ako aj v spoločenskom zmysle, ktorá sa zachovala dodnes.

Kritický pohľad tak voči kontextu, z ktorého pochádzal, ako aj ku kontextu, v ktorom žil a pôsobil, môžeme interpretovať ako implicitnú výzvu k dialógu, respektíve ako implicitný dialóg eseje s čitateľom a potenciálnym prehodnocovateľom medzikultúrneho a medziliterárneho kontaktu Slovenska a Dolnej zeme. Cez skrytú dialogickosť Mrázovej eseje identifikujeme aj invariantnú žánrovú vlastnosť, spočívajúcu v očakávaní zaangažovanosti čitateľa v recepcii textu.

Prínosom Mrázovho textu je dekonštrukcia predstáv a predsudkov o príchode Slovákov do Južného Uhorska ako do akejsi zaslúbenej zeme: „*Zem bola plodná, ale zväčša patrila inému. (...) všade bolo treba odmieňať sa za ňu panštinou, desiatkami a devätinami, všelijako inak páni vykorisťovali a obmedzovali ľud.*“³³ Mráz naďalej rekonštruje problematiku sociálneho postavenia ľudu vo Vojenskej hranici (v Srieme a Banáte), eviduje sociálne postavenie žien, ktoré pracovali prevažne s konopami. Podľa Mráza, cena a zmysel existencie dolnozemskej ženy spočíva v jej hospodárskom význame, pracovnej výkonnosti a rozsahu majetku, ktorý jej rodičia pridelia.³⁴ Mráz sa však pritom obáva, či takým pohľadom nehaní svojich krajanov: „*Neviem, či nehaním svojich krajanov, ale ústrednou hodnotou*

29 Tamže, s. 140.

30 Tamže, s. 142.

31 Tamže, s. 147.

32 Tamže, s. 149.

33 Tamže, s. 154.

34 Tamže, s. 162.

a záujmom v ich živote je to, čo som spomínal, starosť o materiálne veci života (a idealistickí inteligenti nad tým lamentovali).“³⁵ Mrázovo kritické mapovanie malo však konštruktívny účel, lebo v eseji pozýva k dialógu a poukazuje sa na potenciál Dolnej zeme, ktorý je hodný širšieho a prehĺbenejšieho výskumu, ako aj na potrebu poznania tohto kontextu na Slovensku.

V pokračovaní sa v texte píše o vzťahu medzi prevažným sedliackym obyvateľstvom Dolnej zeme a inteligenciou, ako aj o vplyve tohto vzťahu na vývin širších duchovných a kulturologických prejavov dolnozemských Slovákov. Mráz priamo menuje jednotlivcov, ktorí pomáhali životu sedliakov, a tých, ktorí sa od neho dištancovali, čo má dôležitú dokumentárnu hodnotu pre ďalšie výskumy heterogénnosti prostredia. V eseji cítiť Mrázov príklon k tej časti inteligencie, ktorá sa zblížovala so sedliackym obyvateľstvom: „Ak len trochu pozitívneho životného inštinktu mal, zblížoval sa s týmto sedliackym morom a stával sa jeho vzácnou čiastkou. Napríklad Fraňo Jesenský z turčianskeho Jasena.“³⁶ Na druhej strane, Mráz je kritický voči inteligencii, ktorá sedliakov odsudzovala, alebo sa s nimi vôbec nestýkala, v danom kontexte spomína najprv Pavla Jozefa Šafárika: „Šafárik v *Novom Sade* bol len učenc, profesor a direktor na novosadskom pravoslávnom gymnáziu, Jánovi Kollárovi vypisoval, ako sa v tomto prostredí necíti dobre.“³⁷ Mráz sa však vyhýba jednostrannosti, čím opäť potvrdzuje vedecký a vecný aspekt eseje: „Nie, práca vzdelanca na Dolnej zemi nebola ľahká. (...) Lud tu totiž zľahčoval prácu vzdelancov. Ako som už pripomenul, pokladal ju skoro za zbytočnú, neproduktívnu a v konečných dôsledkoch zacieľenú vlastne proti záujmom robotného sedliaka.“³⁸ Napriek ťažkostiam a obmedzenosti prostredia, prácu slovenskej inteligencie v Juhoslávii Mráz vidí v pozitívnom kontexte, ako aj v pozitívnom dopade na život obyčajného človeka: „Semeno ťažkej práce vzdelancov, i keď zdanlivo padalo na pôdu neúrodnú, nakoniec predsa len prinášalo plody.“³⁹

V kontexte mapovania duchovného života krajanov, Mráz podčiarkuje prácu básnikov, dramatikov, spisovateľov, literárnych teoretikov a kritikov, vedeckých pracovníkov a publicistov. Uvádza Jána Čajaka a Jozefa Maliaka, ktorí sa narodili na Slovensku, potom aj potomkov prvej generácie, ktorá sa prisťahovala zo Slovenska: profesora Jána Kvačalu, dramatika VHV, Félixa Kutlíka, potom aj Gustáva Maršalla Petrovského a Alberta Martiša. V danom kontexte sa identifikuje vzťah centra (Slovenska) a periférie (Dolnej zeme), lebo „vedúca, progresívna a vývin usmerňujúca naša literárna tvorba vznikala v centrálnej časti nášho národa“⁴⁰. Autor si bol vedomý multikultúrnosti juhoslovanského prostredia, z ktorého aj Slováci postupne prijímali impulzy, o čom píše v 5. kapitole: „V celej Európe nieto kútika zeme, na ktorom by sa bolo stretlo toľko rozličných národov a kultúr ako na území, na ktorom v dnešnej Juhoslávii bývajú aj Slováci.“⁴¹ Už v tom období spomína, že Slováci v Juhoslávii dávno vedia po srbsky a že „skoro možno u nich

35 Tamže, s. 163.

36 Tamže, s. 168.

37 Tamže, s. 170.

38 Tamže, s. 174.

39 Tamže.

40 Tamže, s. 179.

41 Tamže, s. 185.

316 *hovorí o bilingvizme*⁴². Mráz zdôrazňuje, že krajanovia najviac impulzov prijímali od Srbov, pričom ako iniciátora tohto zblížovania vidí práve Pavla Jozefa Šafárika. Vplyvy prijímali aj od Nemcov (v oblasti hospodárstva) a Maďarov, ktoré identifikuje v skromnejšom rozsahu. Uzaviera, že „*srbské prostredie malo na tunajších ľudí mocné účinky, upovedomovalo a vyhraňovalo ich aj národne aj politicky, posilňovalo v nich demokratizačné sklony, z týchto podnetov dolnozemskí Slováci mocneli i kultúrne, spoločensky a hospodársky*“.⁴³ O silných účinkoch srbského kontextu predovšetkým v literatúre vojvodinských Slovákov je množstvo dokladov najmä v literatúre druhej polovice 20. storočia.⁴⁴

V predposlednej kapitole eseje Mráz píše o medzivojnovom období a živote juhoslovanských Slovákov v novom štáte Srbov, Chorvátov a Slovincov, pričom najväčší dôraz kladie na kultúrny rozvoj. Píše, že „*juhoslovanskí Slováci mali roku 1918 lepši základ pre svoj rozvoj v nových pomeroch ako kraje na Slovensku*“,⁴⁵ pričom konštatuje, že im chýbalo všetko to, čo mali Slováci v rámci ČSR – oporu vo vlastnom štáte a v celonárodnom kolektíve.⁴⁶ Mráz sa zmieňuje o komplikovanom politickom vývine juhoslovanských Slovákov a postupnom vstupe Komunistickej strany Československa do historickej skutočnosti krajanov. Napriek politickej rozdrobenosti, Mráz ako kvalitatívnu zložku tohto obyvateľstva vyzdvihuje nachádzanie a sledovanie spoločných záujmov v živote národnostnej menšiny, ktoré sa tu realizovalo intenzívnejšie ako na Slovensku. Naďalej sa pozitívne zmieňuje o celonárodných, respektíve celomenšinových inštitúciách, akou bola Matica slovenská v Petrovci (založená v tridsiatych rokoch), potom Gymnázium Jána Kollára (založené v roku 1919), samostatné evanjelické biskupstvo, o tlači.

Mráz uzaviera svoju esej, hlásiac sa k dobovo aktuálnej repatriácii vojvodinských Slovákov na Slovensko. Vyslovuje túžbu, aby sa v budúcnosti všetkým Slovákom z Dolnej zeme, ktorí sa chcú vrátiť na Slovensko, to aj umožnilo.⁴⁷ V záverečných odsekoch je Mráz osobnejší, píše o vlastnej identite, evokujúc pamäť na územie Jadranu, srbskú históriu, bosenské, hercegovinské a dalmatínske vrchy, mestá Belehrad, Záhreb, Lublana, Sarajevo, spisovateľov Karadžića, Gundulića, Prešerna, Njegoša, ale aj slovenskej dediny, rodného Báčskeho Petrovca.

42 Tamže, s. 187. V období, ktoré nasledovalo, sa ukázalo, že sa bilingvizmus stal jazykovou a kultúrnou zložkou identity vojvodinských Slovákov. Vidno to najmä v lingvistických a psycholingvistických štúdiách venovaných problematike bilingvizmu v jazykovej praxi, v literatúre a v školstve vojvodinských Slovákov.

43 Tamže, s. 191.

44 Napríklad Michal Harpán vo svojich komparatistických a literárnoteoretických štúdiách písal o trojkontextovosti slovenskej vojvodinskej literatúry, v ktorej sa srbský, resp. juhoslovanský kontext vyskytuje ako rovnocenná súčasť identity literatúry vojvodinských Slovákov.

45 Tamže, s. 196.

46 Tamže.

47 Tamže, s. 211.

48 Na ilustráciu môžeme uviesť realizáciu bilaterálneho projektu medzi Ústavom slovenskej literatúry a Filozofickou fakultou Univerzity v Novom Sade v rokoch 2015 – 2016, ktorého výsledkom bol spoločný výstup na medzinárodnej vedeckej konferencii *Slovensko-srbské literárne a kultúrne prieniky*, ktorá sa konala 29. septembra 2016 v Ústave slovenskej literatúry ako aj publikovanie týchto výstupov vo vedeckom časopise *Slovenská literatúra* (2016). Cennou formou dialógu sú aj účasť na vedeckých konferenciách, medziuniverzitné kontakty a spolupráca s vedeckými a literárnymi časopismi (napríklad so *Slovenskou literatúrou*, *Vertigom* a *Romboidom* (v rokoch 2015 a 2016).

Záverom

Aktuálnosť eseje Andreja Mráza vidíme v podčiarkovaní kultúrnej pamäti ako zložky identity, tiež potreby po systematickom literárno-kultúrnom dialógu medzi Slovenskom a Dolnou zemou. Forma eseje tiež upúta aktuálnosťou, najmä pre otvorenosť, imanentnú dialogickosť, vedeckú podkutosť na jednej strane, ale aj subjektívny ráz, ktorý otvára prístup k širšiemu, nielen vedeckému auditóriu. Majúc na zreteli, že sa vedecký medziliterárny dialóg medzi hornozemským a dolnozemským literárnym kontextom realizuje aj v súčasnosti,⁴⁸ zostáva nám iba konštatovať, že máme nádej, že bude aj naďalej trvať a vyvíjať sa v nových súradniciach s cieľom vzájomného obohacovania sa.

Dotatok

Zoznam textov Andreja Mráza, publikovaných v juhoslovanských časopisoch, ktoré nie sú zaradené do *Bibliografie Andreja Mráza* (pozri poznámku č. 22):

- 1933: *Z literárneho života na Slovensku*. *Náš život*, roč. 1, 1933, č. 1, s. 19.
 1938: *Hospodárske podmienky kultúrnej činnosti*. *Náš život*, roč. 6, 1938, č. 1 – 2, s. 194 – 196.
 1947: *Ludovosť slovenskej literatúry*. *Náš život*, roč. 10, 1947, č. 1 – 6, s. 17 – 20.
Účasť juhoslovanských Slovákov v našej literatúre. *Hlas ľudu*, roč. 4, 19. 7. 1947, č. 54 (330), s. 2.

Literatúra

- BAGIN, Albin: Vývin eseje v slovenskej literatúre. In: *Studia Academica Slovaca* 7, 1978, str. 25 – 33.
 Bibliografia prác dr. Andreja Mráza. Zostavili B. Laco a G. Režná. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Philologica*, roč. XVI, 1964, s. 275 – 304.
 ČEPAN, Oskár: Slovenská literárna veda v rokoch 1945 – 1966. In: *Literárne dejiny a literárna veda*. Bratislava: SAV, 2002, s. 141 – 162.
 CHMEL, Rudolf: *Myšlienka a tvar*. Bratislava: Tatran, 1981.
 HORVÁTH, Miloš: Známa – neznáma esej. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 56, č. 2, 2005, s. 133 – 144.
 HORVÁTH, Miloš: Spory o esej a jej miesto v slovenskej kultúre a kultúrnej histórii. In: *Historia nova*, II – 1, dostupné online: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/HinoII-2011-1g.pdf. Cit. 2. 7. 2017.
 MATUŠKA, Alexander: Mráz. In: *Profily a portréty*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1972, s. 200 – 502.
 MRÁZ, Andrej: Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch. In: *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch*. Výber zostavil, bibliografickú poznámku napísal, menný register zostavil a edične pripravil Vítazoslav Hronec. Báčsky Petrovec: Kultúra, 2004, s. 135 – 211.
 PETRÍK, Vladimír: K výročiu literárneho historika a kritika Andreja Mráza. In: *Knižnica*, roč. 15, č. 4, 2014, s. 84 – 85.
 ROSENBAUM, Karol: Nedožitý jubileum Andreja Mráza. In: *Slovenská literatúra*, roč. 11, č. 6, 1964, s. 553 – 564.
Slovenský bibliografický slovník, IV. zväzok. Martin: Matica slovenská, 1990.
 VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006.

Doc. Dr. Marína Šimáková Speváková
 Oddelenie slovakistiky
 Filozofická fakulta Univerzity
 v Novom Sade
 Dr. Zorana Đinđića 2
 21 000 Nový Sad
 Srbsko
 e-mail: marinasimak.spevakova@gmail.com